

ПИНДА

Любов Арсентіївна,

кандидат історичних наук, доцент,

директор Наукової бібліотеки

Львівський національний аграрний

університет

lnaulib@ukr.net

(м. Львів)

**НАУКОВІ ЗДОБУТКИ ПРОФЕСОРА ІЛЛІ ВИТАНОВИЧА
(1899–1973) – ВІДОМОГО ЕКОНОМІСТА І ДОСЛІДНИКА
УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ**

Дане дослідження ґрунтується на основі історико-наукового аналізу творчої спадщини професора І. Витановича. У статті висвітлено життя і діяльність відомого вченого у Галичині, який досліджував кооперативний рух як економічний феномен та діяльність відомих представників кооперації. Розкрито ключові чинники формування наукового світогляду вченого, проаналізовано його організаційну та науково-педагогічну діяльність, з'ясовано та охарактеризовано основні напрями наукових досліджень І. Витановича. Обґрунтовано вагомий внесок і важливе значення наукового доробку вченого у розвиток українського кооперативного руху, національної аграрної освіти та науки. Встановлено, що науково-педагогічна діяльність І. Витановича сформувалася й успішно функціонувала на основі обґрунтованих ним наукових пошуків в галузі економічної історії.

***Ключові слова:** наукові здобутки, наукові дослідження, кооперація, Східна Галичина, економічна думка.*

**SCIENTIFIC ACHIEVEMENTS OF PROFESSOR ILLYA VITANOVICH
(1899–1973), A FAMOUS ECONOMIST AND RESEARCHER OF
UKRAINIAN COOPERATION**

The present research is based on a historical and scientific analysis of the creative heritage of the professor I. Vytanovych. The article describes life and activity of the famous scientist in Galicia. The researcher studied cooperative movement as an economic phenomenon and activity of the famous representatives of

cooperation. The work outlines key factors of formation of the scientific world view of I. Vytanovych, analyzes his organizational and scientific-pedagogical activity, studies and gives characteristics of the principal directions of scientific works by Illia Vytanovych. The research confirms a considerable contribution and significance of his scientific works for development of Ukrainian cooperative movement, national agrarian education and science. It is determined that scientific-pedagogical work of I. Vytanovych was developed and successfully performed on the fundamentals on scientifically argued directions of investigation in the field of economic history.

Key words: *scientific achievements, scientific researches, cooperation, eastern Galicia, economic thought.*

НАУЧНЫЕ ДОСТИЖЕНИЯ ПРОФЕССОРА ИЛЬИ ВИТАНОВИЧА (1899–1973) – ИЗВЕСТНОГО ЭКОНОМИСТА И ИССЛЕДОВАТЕЛЯ УКРАИНСКОЙ КООПЕРАЦИИ

Данное исследование основано на историко-научном анализе творческого наследия профессора И. Витановича. В статье высветлены жизнь и деятельность известного ученого в Галиции, который исследовал кооперативное движение как экономический феномен и деятельность известных представителей кооперации. Раскрыты ключевые факторы формирования научного мировоззрения ученого, проанализирована его организационная и научно-педагогическая деятельность, определены и характеризированы основные направления научных исследований И. Витановича. Обоснованы огромный вклад и важное значение научного наследия ученого в развитие украинского кооперативного движения, национального аграрного образования и науки. Установлено, что научно-педагогическая деятельность И. Витановича сформировалась и успешно протекала на основании обоснованных им научных направлений поисков в сфере экономической истории.

Ключевые слова: *научные достижения, научные исследования, кооперация, Восточная Галиция, экономическая мысль.*

Цього року виповнюється 120 років з дня народження відомого науковця, вченого та кооператора Іллі Витановича. Особистість І. Витановича важливо розглядати в нерозривному зв'язку з процесами в українському середовищі міжвоєнного періоду, що дозволяє більш чіткіше осмислити формування його поглядів на цілі та завдання української кооперації, напрями пошуків їх розв'язання і включення самого дослідника в активне громадське життя Галичини. Варто відзначити, що саме кооперація була складовою національного виробництва, давала засоби для існування сільському

населенню, певною мірою стримувала трудову еміграцію та пожвавлювала виробництво, сприяла формуванню ринку українських товарів. Тим самим вона перетворилась в один з найважливіших чинників економічного та соціального життя української громади. Тому дослідження взаємодії колективного та особистісного започаткування в побудові системи кооперації на прикладі діяльності одного з найбільш яскравих репрезентантів її поступу є актуальним.

У різний час досліджували наукову спадщину та життєвий шлях І. Витановича (1899–1973) вчені Б. Винар [1], С. Гелей [7; 10], С. Злупко [8]. У 1999 р. вченими Львівської комерційної академії було підготовлено видання «Українські кооператори», де висвітлено 50 персоналій українського кооперативного руху 1960-х років – першої половини ХХ ст., зокрема і постать І. Витановича. Ця знакова для українського кооперативного руху людина знайшла вдячних дослідників та послідовників, що, у свій час, було відображено у монографічному виданні професора Львівської комерційної фундаментальної академії С. Гелея «Ілля Витанович: науково-педагогічна та громадська діяльність» (2010). Автору вдалось всебічно показати його внесок у розвиток кооперативної науки та освіти, громадського життя українців. Окремим аспектам формування особистості І. Витановича як вченого та громадського діяча присвячені також інші праці С. Гелея: «Ілля Витанович – видатний історик українського кооперативного руху» (2001), «Життєпис Іллі Витановича на тлі епохи (дитячі та юнацькі роки, перші кроки в науці)» (2006), «До питання про формування світогляду Іллі Витановича» (2007), «Аграрне питання в науковій спадщині Іллі Витановича» (2009), «Життєвий шлях та наукова творчість Іллі Витановича (1899–1939 рр.)» (2009).

Метою статті став аналіз діяльності І. Витановича в контексті українського кооперативного руху, аграрної освіти та науки.

Ілля Витанович закінчив школу в рідному місті Бурштині (сучасна Івано-Франківська обл.) і продовжив навчання в *Рогатинській гімназії товариства «Рідна школа»*. Навчався в *Українському таємному університеті у Львові* (1921–1923). У 1923–1927 рр. – студент *Львівського університету*.

Формуванню дослідника і вченого-економіста сприяло знайомство із відомими економістами *В. Садовським* і *О. Мицюком*, а також вивчення курсу соціальної і економічної історії під керівництвом польського вченого, професора *Ф. Буяка* під час навчання у *Львівському університеті*. В *Інституті суспільно-економічної історії при Львівському університеті* він розпочав шлях ученого у 1929 р. Захистивши дисертацію «Сільськогосподарська політика галицького сейму у цифрах крайових бюджетів за 1861–1914» (1930), пропрацював там 10 років до 1939 р.

У серійних виданнях цього інституту публікував рецензійні огляди української, російської та французької економічної наукової літератури. Значну зацікавленість у нього викликала наукова спадщина ідеолога кооперації *М. Туган-Барановського*, якому він присвятив низку своїх досліджень. Зокрема «*Михайло Туган-Барановський: економіст, історик капіталізму, теоретик кооператизму*» (1932). Упродовж 1939–1940 рр. – професор *Львівського університету*. Очолював *комісію нової історії України при НТШ* (1933), співпрацював у часописі «*Кооперативна республіка*» (1928–1939).

У Науковому товаристві ім. Шевченка І. Витанович працював у Головному Відділі та долучився до вирішення його фінансових проблем. Він також виконував обов'язки заступника секретаря історично-філософської секції цього товариства, був співголовою комісії економіки, соціології і статистики. Його помітною заслугою у розвитку структури НТШ стало творення ним комісії нової історії України.

Поштовхом до важливих монографічних студій про історію української кооперації стало відповідне рішення *Товариства українських кооперативів у Львові* про створення циклу праць, де б висвітлювалась діяльність яскравих постатей: *В. Навроцького*, *В. Нагірного*, *Є. Олесницького*, *К. Паньківського*, *М. Туган-Барановського*, *братів Семиренків* та інших. Першим паростком у доробку *І. Витановича* стала наукова розробка «*Володимир Навроцький: перший український статистик-економіст в Галичині, на тлі своєї доби, 1747–1882*» (1934), у якій розкрито ідейне переродження галицької української

інтелігенції в другій половині ХІХ ст. від романтизму і сентименталізму до форм прагматично побудованої практичної діяльності на користь громади [2].

У 1898 р. у Львові засновано *Краєвий Союз Кредитовий*, який став не тільки організаційним осередком для кредитних спілок, але ставив собі за мету бути осередком українського кооперативного руху в Галичині. К. Паньківський, що «мав поміж членами управи *Краєвого Союзу Кредитового* найбільш економічної освіти і практики», став його другим директором і касиром. Він вів фінансове господарство союзу і керував справами установи від часу її заснування до 1915 р. У 1903 р. засновано *Краєвий Союз Ревізійний*, який перебрав більшу частину організаційних функцій від *Кредитового Союзу*.

Однією з яскравих постатей української кооперації Галичини, котра викликала жваве наукове зацікавлення І. Витановича, був К. Паньківський (1855–1915). Зокрема, цій постаті присвячена його стаття «Кость Паньківський й українська довоєнна політична еміграція в Галичині», котра побачила світ у 1939 р. [5]. Дослідник відзначив суспільно-історичну роль К. Паньківського як одного з очільників у процесі організації співпраці галицьких та надніпрянських українців, того, хто власними зусиллями та коштами підтримував всебічно національну справу в Україні та за її межами. «К. Паньківський належав до тих білих круків, що старалися відплачувати за пожертви на громадські цілі з Наддніпрянщини, і посилали туди свої власні» [4, с. 21]. На переконання І. Витановича, К. Паньківський був щиро відданий українській національній справі, і для нього в цьому питанні «не було кордонів, ні вузьких загумінок, ні чужих доктрин та орієнтацій» [4, с.49]. Власне, за словами науковця, К. Паньківський вмів шукати та підтримувати матеріально таланти серед молоді. «Легко можна було до нього доступити, дістати стипендію чи залік на статтю, повість, драму, різьбу, іспит, виїзд за кордон, чи лише добру пораду» [4, с. 50].

Вже набагато пізніше, у 1930-х роках, ґрунтовно дослідивши науковий доробок і життєвий шлях К. Паньківського, І. Витанович створив монографічну працю про цього піонера української кооперації в Галичині. Проте, через

примхи історії, побачила вона світ аж у 1954 р. у Нью-Йорку під назвою «Кость Паньківський ідеаліст громадської праці і віри у власні сили народу (15.IV.1855–16.XI.1915)» [4].

Автор відзначив цікаве розуміння К. Паньківським кооперативних об'єднань не тільки як економічних формацій, але й важливого інструменту самоорганізації українства, його морального вдосконалення. Саме в них «не капітал, але людина з інтелігенцією, характером і вірою в будучність є ... творчою силою. Кооператизм – то духовна сила, що здобуває й великий промисл. Нічого однак не затрачує через це зі себе, бо стоїть понад економічними силами, а прямує до організації цілого суспільства» [4, с. 37].

Вчений високо оцінив роль В. Смиренка та його родини як меценатів українських наукових та освітніх інституцій (журналу «Правда», Наукового товариства ім. Шевченка, українського гуртка в Київській семінарії, просвітницькі установи Українського наукового товариства, відкриття ремісничих та сільськогосподарських шкіл), культурно-просвітницьких структур (аматорських театрів). Тому, на переконання дослідника, нащадки зобов'язані «бодай назвати іменем Смиренка якої нашої господарської, або виховної установи чи навіть професійної організації, шануючи в той спосіб той великий матеріальний труд, а ще більше той моральний капітал, що нам лишили брати Смиренки – бо ж «заробляти гроші для України» це незвичайна чеснота, це й неабияке геройство, якому теж годиться належна громадянська пошана та гідний тривалий спомин у науку поколінням» [2].

Багато думок висловив у передмові до опублікованих «Споминів» одного з піонерів нового українського суспільно-економічного мислення та діяльності в Галичині В. *Нагірного* – творця перших національних економічних організацій краю: «*Народної торгівлі*», «*Дністра*», «*Зорі*», «*Народної гостиниці*» тощо. Підкреслив потребу системного аналізу та узагальнення вже набутого практичного досвіду українців у сфері громадської діяльності, зокрема в кооперації. У рукописному варіанті підготовлена в довоєнний період ґрунтовна

праця «Аграрна політика українських урядів 1918–1920 рр.», яка вийшла у 1968 р.

Визнанням значного внеску *І. Витановича* у дослідженні історії економічної думки стало його обрання у 1933 р. *дійсним членом Наукового товариства ім. Т. Шевченка* і призначення *секретарем комісії з економіки, соціології і статистики* цієї наукової інституції.

Автор досліджував специфіку і закономірності розвитку української кооперації у співставленні з її синхронними процесами у польському коопераційному русі. Широко використовував напрацювання польських вчених і громадських діячів, що дозволило йому більш рельєфніше бачити переваги і слабкі сторони вітчизняної кооперації. Саме науковий життєпис *І. Витановича* було органічно пов'язано з польською економікою, наукою і освітою.

Вчений звернувся до проблем української аграрної історії у межах семінару професора *Ф. Буяка*. Результатом цієї роботи став випуск ним 3-х праць: «Як жило українське селянство в давнині»; «Селянська доля від часів Хмельниччини до 1948 року»; «Українське селянство на шляху до перемоги».

Особливості української кооперації, на думку *І. Витановича*, полягали в тому, що якщо західноєвропейський кооперативний рух виник з потреб індустріального робітництва, то український – з потреб селянства, «з боротьби за землю», з необхідності задовольнити численні соціальні, господарські та культурні потреби в національному житті. Перші сподвижники українського кооперативного й національного руху шукали в кооперації не лише допомоги в боротьбі з соціальним гнобленням і скрутою, а й можливостей духовного визволення українського селянства.

У довоєнний період *І. Витанович* плідно працював на освітній та публіцистичній ниві. Упродовж 1927–1937 рр. викладав у *Приватній українській торговельній школі товариства «Рідна школа»* у Львові та був *директором Кооперативного ліцею* (1937–1939). Працюючи у системі фахової освіти, надавав своїм предметам гуманістичного спрямування, а студентів намагався виховувати не лише як працівників торгівлі, економістів, а

насамперед як патріотів. У 1935 р. видав у *Подєбрадах (Чехословаччина)* підручник для вищої школи «Західноукраїнське село: його студія і сучасний етап». Його публікації з історії українського селянства, соціально-економічної проблематики, історії української кооперації та українського кооперативного руху на сторінках видань «Господарсько-кооперативний часопис», «Український агрономічний вісник», «Кооперативна республіка» в 1930-х роках стали відомими широкому загалу.

У 1940 р. дослідник виїхав до *Кракова*. Відмовившись співпрацювати з радянськими структурами, хоча вони пропонували високі наукові та освітні регалії і можливості для роботи, у 1944 р. *І. Витанович* емігрував до *Німеччини*. У післявоєнний період (1946–1949 рр.) працював в *Українському вільному університеті* і *Українській вищій економічній школі в Мюнхені*, а також співпрацював з редколегією «*Енциклопедії українознавства*». Так, у «Господарсько-кооперативному часописі» за 1937 р. *І. Витанович* зазначив: «Ми шляхом господарської розбудови стараємось створити собі підвалину всебічної незалежності свого існування від чужини, розбудовуємо себе суспільно, щоб не бути лише хлопським народом, зняти надмірний тягар з перелюдненої землі, хочемо самі себе обслуговувати у всіх наших особистих і суспільних потребах. Виходимо з села, обміщанюємося, та мусимо позір мати, щоб обміщанюючись не затрачувати того, що нас досі зберегло, як суцільну націю» [7, с. 113–114].

У 1949 р. *І. Витанович* з *Німеччини* переїхав в Чикаго (*США*). Працював бібліотекарем у *Північно-західному інституті (м. Евенстон, штат Іллінойс, 1959–1967)*. Першим серйозним науковим доробком дослідника стала монографія про *К. Паньківського* [5] – одного з творців української кооперації в Галичині, заслугою якого було переосмислення її моральної природи і перебудова на професійних засадах.

Підсумком багаторічної дослідницької праці *І. Витановича* з визначення різних аспектів історії української кооперації став його фундаментальний твір «Історія українського кооперативного руху» (*Нью-Йорк, 1964*). У передмові до

цієї праці автор влучно охарактеризував роль кооперації у розбудові національного життя українців: «У несприятливих обставинах довелося мені писати «Історію українського кооперативного руху» – далеко від Рідного Краю, де цей рух понад 70 років був тісно пов'язаний з національно-політичними й соціально-визвольними змаганнями українського народу. Кооперативний рух був одним із найважливіших відтінків цих змагань, бо виходив з реальних життєвих потреб народних мас. Він мобілізував їх до самооборони своїх, тісно переплетених, соціальних і національних справ, виховував маси на високих ідеалах громадської самопомогі й самоуправи, у стремлінні до поступу, до волі, добра і краси» [4].

Однак її повноту відверто обмежує відірваність автора, як він це сам визнавав, від потужної джерельної бази, що зберігалась в архівах України та фондах організацій, розкиданих у різних її куточках. Її частково компенсують наявність документів, що були в розпорядженні самого *I. Витановича*, його спогади як діяльного учасника кооперативного процесу, а також джерела з українських емігрантських організацій. Всі критики одностайно відзначають насамперед цілісний характер цієї роботи, енциклопедичність знань автора про кооперацію, а також дослідження всіх періодів поступу українського кооперативного руху не лише в *Галичині*, але й у всій *Україні* та провідних осередках української еміграції.

Науковець справедливо наголошував, що українська кооперація – це не лише економічний феномен, але й утворення, котре живило всі галузі життя української нації, переносячи у них дух кооперації і професійність замість вузького егоїзму та профанації; яке відродило демократизм, понівечений деспотичним устроєм російського суспільства і держави, а також *Речі Посполитої* та відновленої *Польської держави*, політика яких нерідко мала антиукраїнський характер. У цій праці *I. Витанович* розкрив специфіку української кооперації, її історичні і духовні витoki, органічну еволюцію до вершин професіоналізму вже до початку Першої світової війни, і досягнення апогею у своєму поступі між двома світовими війнами. У цілому науковець

відстоював незалежний розвиток української кооперації як економічної основи незалежності Української держави.

Можна зробити висновок, що за своє професійне життя науковця, дослідника українського селянства і української кооперації *І. Витанович* написав понад 300 праць, що ілюструють широкий спектр його зацікавлень та глибину думки вченого і громадського діяча. Йому завдячуємо не тільки популяризацією кооперативних ідей, а й створенням циклу праць, де висвітлювалась діяльність знаних постатей – творців кооперації в Україні: В. Навроцького, В. Нагірного, Є. Олесницького, К. Паньківського, М. Туган-Барановського, братів Симиренків. Завдяки його багатій творчій спадщині ідейно зміцнився український кооперативний рух, його самоорганізація, суттєво зріс рівень економічної свідомості українців.

Список використаних джерел та літератури

1. Винар Б. Ілля Витанович : історія українського кооперативного руху. *Український історик*. 1966. Ч. 3–4.
2. Витанович І. Брати Симиренки – економісти й визначні суспільно-культурні діячі другої половини ХІХ і початку ХХ ст.). *Кооперативна республіка*. Львів, 1933. Ч. 5, 6, 7–8.
3. Витанович І. Володимир Навроцький (1847–1882). Перший український статистик-економіст в Галичині на тлі своєї доби. Львів, 1934.
4. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. Нью-Йорк, 1964. 624 с.
5. Витанович І. Кость Паньківський – ідеаліст громадської праці і віри у власні сили народу. Нью-Йорк : Вид-во Товариства українських кооператорів, 1954. 48 с.
6. Витанович І. Кость Паньківський й українська довоєнна політична еміграція. *Календар для всіх*. Альманах «Нового часу» на рік 1939. Львів, 1938. С.49–50.
7. Гелей С. Ілля Витанович : науково-педагогічна та громадська діяльність. Львів : вид-во Львівської комерційної академії, 2010. 584 с.
8. Злупко С. Енциклопедія української кооперації І. Витановича *Львівський політехнік*. 1997. 31 січ.
9. Качор А. Батьки й піонери українського кооперативного молочарства та їх успіхи. *Календар Українського народного союзу на 1965 рік*. Львів, 1964. С. 148–158.
10. Кооперація – се кожух не лише дуже теплий, а й якраз мовби для нас шитий: інтерв'ю з С. Гелеєм. *Віче*. 2012. № 9. URL : <http://www.viche.info/journal/3098/> (дата звернення : 15.05.2019).

References

1. Vynar, B. (1966). *Illya Vytanovych : Istoriya ukrayins'koho kooperatyvnoho rukhu*. [Ilya Vitanovich : History of the Ukrainian Cooperative Movement. *Ukrayins'kyi istoryk*. [Ukrainian historian]. 3–4. [in Ukrainian].
2. Vytanovych, I. (1933). *Braty Symyrenky – ekonomisty y vyznachni suspil'no-kul'turni diyachi druhoyi polovyny XIX i pochatku XX st.* [Brothers Simirenko – economists and prominent socio-cultural figures of the second half of the XIX and beginning of the XX century). *Kooperatyvna respublika* [Cooperative Republic]. Lviv, 5, 6, 7–8. [in Ukrainian].
3. Vytanovych, I. (1934). *Volodymyr Navrots'kyi (1847–1882). Pershyi ukrayins'kyi statystyk-ekonomist v Halychyni na tli svoeyi doby*. [Volodymyr Navrotskyi (1847–1882). The first Ukrainian statistician-economist in Galicia on the background of his time]. Lviv. [in Ukrainian].
4. Vytanovych, I. (1964). *Istoriya ukrayins'koho kooperatyvnoho rukhu*. [History of the Ukrainian cooperative movement]. New York, 624. [in Ukrainian].
5. Vytanovych, I. (1954). *Kost' Pan'kivs'kyi – idealist hromads'koyi pratsi i viry u vlasni syly narodu* [Kostya Pankovsky is an idealist of social work and faith in the people's own forces]. New York : View of the Society of Ukrainian Cooperatives, 48. [In Ukrainian].
6. Vytanovych, I. (1938). *Kost' Pan'kivs'kyi y ukrayins'ka dovoyenna politychna emihratsiya*. [Kostya Pankovsky and Ukrainian pre-war political emigration. *Kalendar dlya vsikh. Al'manakh «Novoho chasu» na rik 1939*. [Calendar for everyone. Almanac of the «New Time» in the year 1939]. Lviv, 49–50. [In Ukrainian].
7. Heley, S. (2010). *Illya Vytanovych : naukovo-pedahohichna ta hromads'ka diyal'nist'*. [Ilya Vitanovich: scientific-pedagogical and public activity]. Lviv : View of Lviv Commercial Academy, 584. [in Ukrainian].
8. Zlupko, S. (1997). *Entsyklopediya ukrayins'koyi kooperatsiyi I. Vytanovycha*. [Encyclopedia of Ukrainian cooperation I. Vitanovich]. *L'vivs'kyi politekhnicheskyy zhurnal* [Lviv Polytechnic]. 31 sichnya [January 31]. [in Ukrainian].
9. Kachor, A. (1964). *Bat'ky y pionery ukrayins'koho kooperatyvnoho molocharstva ta yikh uspikhy* [Parents and pioneers of Ukrainian cooperative milk production and their successes]. *Kalendar Ukrayins'koho narodnoho soyuzu na 1965 rik* [Calendar of the Ukrainian People's Union in 1965]. Lviv, 148–158. [in Ukrainian].
10. (2012). *Kooperatsiya – se kozhukh ne lyshe duzhe teplyy, a y yakraz movby dlya nas shytyy : interv'u z S. Heleyem* [Cooperation – this casing is not only very warm, but just as sewed for us : an interview with S. Gelei]. *Viche* [Chamber]. 9. <http://www.viche.info/journal/3098/> (last accessed : 15.05.2019). [in Ukrainian].

Рецензент:

Коваленко Н.П., д.і.н., с.н.с.

Надійшла до редакції 15.05.2019 р.